



FNS i N

NOS

Nr 1 2025 Årgång 47

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden



FNSiN grundades år 1973

Ur föreningens stadgar:

”§2 Föreningen skall samla intresserade av natur och samhälle i Norden till allsidiga studier därav. Genom studieverksamhet, föreläsningar, exkursioner och publikationer skall Föreningen sprida kunskap om natur och samhälle med huvudinriktning på Norden. Föreningen är en religiöst och partipolitiskt obunden ideell förening.

§3 Föreningens huvudsakliga intresseområden är Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge, Sverige och Åland samt områden med historisk eller annan anknytning till länderna i Norden.”

FNSiN samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan och med andra föreningar. FNSiN ingår i Förbundet för Ekoparken. (Stadgar och mer information finns på hemsidan.)

Föreningens symbol (logga eller bomärke) är en plan över Ismanstorps fornborg, men man kan också se den som en trädstam i genomskärning (alltså natur och samhälle).



Medlemsbladets namn, NOS, kommer av natur och samhälle. I regel finns på framsidan en bild av en nos i någon form (mule, tryne, näbb, nos ...) och på baksidan ofta, i mån av plats, något som har med samhälle att göra.

Styrelse

Ordförande:

Eric Bolander
072 318 12 25
eric@bolander.at

Vice ordförande:

Soili Bisi-Ström
08-191252; 072 992 16 69
soilibisi@gmail.com

Sekreterare:

Camilla Berg
camillaberg8888@gmail.com

Kassör, webbansvarig:

Eva Bolander
eva@bolander.at

Programsamordnare:

Mikael Johansson
swoosh695@gmail.com

Övriga ledamöter:

Bente af Edholm
bente.fnsin@gmail.com

Mikael Johansson
swoosh695@gmail.com

PROGRAM

Förslag på programpunkter sändes till Mikael Johansson:
programansvarig@fnsin.nu

NOS

Redaktion:

Soili Bisi Ström
Anders Schærström

Ansvarig utgivare :

Anders Schærström,
08-758 30 03; 070-693 91 28,
anders.schaerstrom@telia.com

Material till NOS skickas till:

nos.fnsin@gmail.com

ISSN: 0348-7970

NOS utkommer 4 ggr/år.
Manusstopp 1 dec/mars/juni resp. sept.

Tryckt hos: FOI

Framsidan: *Höglandsboskap på Järvafältet*

Foto: *Erik Elvers*

Baksidan: *Bogesunds slott* Foto: *CG Ström*

Föreningens hemsida:

www.fnsin.nu

e-post: info@fnsin.nu

Medlemsavgiften 2025

Fullbetalandemedlem med
pappers NOS 200 kr

Fullbetalande medlem
med E-NOS 160 kr

Familjemedlem (oavsett
antal) 80 kr

Betalas till plusgiro:

67 01 50—2

Postadress:

c/o Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna

Våra böcker (medlemspris, porto tillkommer) :

De goda ogräsen	100 kr
Gotska Sandön	75kr
Kall ökensand	50kr
Spetsbergen	80 kr

Beställ per e-post
bestallning@fnsin.nu eller
Erik Elvers, sms 0738-526399
(ring ej),

Mer information om böckerna:
<https://fnsin.nu/vara-bocker/>

Ordföranden har ordet

Medlemsavgift

Mycket blir dyrare i dessa dagar men vi har lyckats att hålla medlemsavgiften i föreningen oförändrad i många år. Nu har vi kommit till vägs ände då vi måste se över avgifterna för föreningen. Det som kostar är i första hand NOS. Vi har jobbat, slitit och lyckats med att hitta en firma som kan trycka tidningen till ett lågt pris, och det är länge sedan tryckningen varit så billig som den är nu. Portot däremot är det svårt att göra något åt. Vi köpte frimärken före förra årsskiftet och därför har kostnaden för varje utskickad tidning stannat vi 16 kronor under detta år. För nästa år kommer vi att få betala 18 kronor per utskick om vi handlar in frimärkena nu i december. Postnord meddelade häromdagen att de kommer att höja portot till 22 kronor 1 januari.

Kostnaden för NOS nästa år blir: porto $4 \times 18 = 72$ kr, tryckning $4 \times 12 = 48$ kr, totalt alltså 120 kr. Det innebär att av vi bara har kvar 40 kronor/medlem för att bedriva verksamhet för, efter att vi har betalat kostnaderna för NOS.

På höstmötet fattade vi därför ett beslut om att behålla **medlemsavgiften oförändrad för de medlemmar**

som nöjer sig med att få NOS med e-post, dvs 160 kr, men för de medlemmar som fortsättningsvis vill ha tidningen i brevlådan blir medlemsavgiften 200 kr.

Planer inför sommaren

Vi planerar en resa till Sandön under juni månad i vanlig ordning. Vi återkommer med närmare information i nästa nummer av NOS.

Vi kikar även på en eventuell landskapsresa eller en resa till Geoparken på Fyn

Nationalstadsparken 30 år

Nationalstadsparken, alias Ekoparken, firar 30 årsjubileum 2025 och det kommer att ske en hel del aktiviteter runt detta.

Vi hoppas att vi skall kunna delta i många av aktiviteterna. Vi är ju en av grundarna av det hela.

Första aktiviteten är en städdag med en efterföljande guidning ledd av Jenny Rosen. Den är redan inplanerad till 5 april.

Eric Bolander

Geopark – den sydfynska övärlden

Under det gångna året utsåg Unesco den södra delen av Fyn och de mindre öarna söder därom, däribland Ærø och Langeland, till global geopark. På Fyn sträcker sig området från Assens till Svendborg.

För att utses till global geopark ska ett område anses ha unika geologiska värden och förutsättningar för att främja geoturism samtidigt som en hållbar regional utveckling kan säkras genom att balansera tillträde till geologiska sevärdheter med naturvård. Ett område utses till global geopark för en fyraårsperiod, varefter området granskas och bedöms på nytt.

Sammanlagt räknar man till 55 öar och holmar i det sydfynska området som är ett istidslandskap, numera täckt av vatten. Under vattnet finns talrika spår av skog och stenåldersboplatser. Inom geoparken finns 45 ställen av särskilt geologiskt intresse. Sådana är Klintholm Kalkgrave, Ristinge Klint och hela övärlden. Inom geoparken finns en mängd leder för vandring, cykling, paddling, ridning och mountainbikekörning.

I hela världen finns f.n 213 av Unesco utsedda geoparker, fördelade på 48 länder. Även i Sverige finns sedan 2022 en global geopark, nämligen platåbergen i Västergötland. Sveriges Geologiska Undersökning (SGU) kan utse områden till nationella geoparker. Hittills har två

områden fått denna status, nämligen Siljan Geopark samt Geopark Indalsälven.

Anders Scharström

Källor:

Om Sydfyns geopark:

<https://www.geoparkohavet.com/>

<https://www.visitfyn.com/fyn/cities-and-islands/unesco-global-geopark-south-fyn-archipelago>

Svenska källor:

<https://www.sgu.se/samhallsplanering/naturvarden/geoparker/svensk-geopark/>

Unesco:

<https://www.unesco.org/en/igpp/geoparks/about>

RÄTTELSE:

I NOS nr 2024-4 har ett fel insmugit sig på sidan 13.

Bilden som föreställer *Sälskådning* är tagen av

Ingegerd Telestam.

Redaktionen beklagar uppriktigt och ber om ursäkt!

Gotska Sandön 1937

Som många av oss vet brann det gamla kapellet på Gotska Sandön ner 1934. Det dröjde drygt 15 år till (den dramatiska) invigningen av det nuvarande, men redan snart efter branden var frågan om en ersättning för det gamla uppe, t ex motionerade en riksdagsman (bf) på Gotlandsbänken om att 40.000 kr skulle avsättas för uppförande av en byggnad för gudstjänster och skollokaler samt härbärke och lärarinnebostad.

Sommaren 1937 besökte bl a ecklesiastikminister Engberg ön för att orientera sig om läget, och med på resan var en journalist från Svenska Dagbladet som sedan skrev rapporten här nedan som ju ger intressant bild av livet på Ön för snart 90 år sedan. Artikeln, införd 15 augusti 1937, återges med vänligt tillstånd från SvD.

Erik Elvers

Sjukvården bekymret på Sandön.

Fredagen den trettonde blev lyckodag.

Östersjöns pärla får post blott en gång i månaden. Vägs katt men ej väg.

Landet utan ormar och råttor, där den sista renen sköts 1815 och sandflugorna släcka Agafyrarna på okynne, där ingen får föda barn, enligt Medicinalstyrelsens uttryckliga påbud, och sjukvården går på en slump, heter Gotska Sandön. Den är Östersjöns pärla, säger Albert Engström i sitt strålande verk om den ensliga ön. Där har Pan sist sista kända tillhåll och hamadryaderna trivas i sina ekar och furor. Men där finnas också 18 personer, vilkas livsföring och intressen äro värda att uppmärksammas av oss fastlänningar. Sandön sommartid är som en ung brud på kyrkogången, men höst och vinter är bilderboken inte så vän. Då kan man få vänta i dagar innan det går att komma i land eller också vända efter tre fruktlösa landstigningsförsök, som fallet var med den läkare som härom året var kallad till en barnaföderska i den lilla byn vid fyrtornet på norrsidan. Jordemodern var en duktig kvinna och allt gick bra. Efter den händelsen kom Medicinalstyrelsens förbud, Visby är tryggare.

En av landets fyra lotsbarnsskolor finns på Gotska Sandön och nu var det, som redan förut nämnts i Svenska Dagbladet, tal om att ordna med ett nytt skol- och andaktshus. Fem barn i skol-åldern har Sandön och mycket talar för att hålla dem i skola på Fårön i stället för att kosta på lärarinna och slikt. Men här fanns också vägande skäl för att låta det bli vid det gamla, ty barnen behövs på Sandön. Där är isolering nog ändå och skulle föräldrarna nu också få ha barnen borta större delen av året, så blev det än mera tungsam. Varje julferieresa mellan Fårön och Sandön skulle för resten bli ett äventyr som en fastlänning nog inte kan förstå fulla allvaret i.

Linden trivs om den får eget vattenrör

Ecklesiastikministern har behjärtat den saken och biskop Ysander reste upp från Visby för att följa



På Oskar Ekmans bil har placerat sig Oskar Ekman, signatur Svale i SvD, ecklesiastikminister Engberg samt statssekreteraren Löwbeer. Vid ratten sitter Harry Ekman, Copyright Gotska Sandöns Hembygdsförening. Bildens ägare är Gull Ekman, Visby. Vi tackar för att vi fått använda bilden.

hr Engberg över till ön. Märkligt nog går det fortare att komma dit över Stockholm än över Fårön. Man ska ha gott väder och tjänlig väderlek i förningen för att komma i land. Det var rätt mycket det som gjorde att lotsångaren Vega stack ut från Rosenvik på Djurgården i torsdags kväll, då luften flimrade som en gammal gyllenläderstapet och ingen tänkte på att jaga data i almanackan. Fredagen den 13 augusti låg annars på lur och varje karl som trampat ett däck vet ju hur pass farligt det är att sticka till sjöss på en sådan dag. Men hr Engberg förestår ju ett departement, där man med förtröstan om framgång kan behandla fredagen den trettonde ungefär som varje annan dag. Sandöborna fingo sitt besök och det blev verkligt givande överläggningar i många spörsmål.

När man kommer cementstigen upp från båthuset på norra stranden och passerat fyren, så växa personalbostäderna upp som en liten svampkoloni ur den yppersta grönska. Här finns idegran, yviga hasselsnår och frukt bärande kastanjer. Lindarna på fyrmästargården ha ansats med omsorg.

Vi fick göra en ordentlig grop till varje träd, säger fyrmästare Harry Ekman. Det ligger grus, lövjord och lera i botten och vid varje lind är ett bevattningsrör nedsänkt. Det är enda sättet att ge torkan på tafsen.

Korna försvinna från Sandön

Hr Ekman är född på Fårön och har nu varit nitton år på Sandön. Han vill inte byta sig till folkliv, trafikträngsel och civilisationens övriga påhäng. Men det vore inte ur vägen med tätare förbindelser med land. En gång i månaden får man nu post och tidningar. Hr Ekman vill ha den turen fördubblad. Det är också ett bekymmer att få färskmat till ön. Flundrorna äro visserligen en fet tröst så här års, men man kan inte sumpas dem. Ena dan är det överflöd och den andra ingenting. Mjölken blir snart ett problem. Av öns två kor ska nämligen den ena flytta med ett fyrbiträde som fått transport. Höskörden har slagit fel och att köpa från fastlandet eller Gotland blir ganska dyrt. Det är ingen som vågar sig på att öka ut husdjursbeståndet just för fodrets skull. Barnen få hädanefter nöja sig med kondenserad mjölk.

Det är så många småproblem som bli stora så här i isoleringen, där man är hänvisad till sig själv och grannarnas hjälpsamhet. Glömmer man den minsta sak vid proviantresan så hämnar det sig och så blir det att vänta på nästa tillfälle, som kanske dröjer i månader.

Sjukvården låter inte intränga sig bland vardagens bekymmer. Det finns ingen sjukvårdsutbildad människa på Sandön. Fyrbiträdet Folke Augustson vet vad det vill säga att råka ut för en olyckshändelse. För ett par år sedan bröt han benet. Lotsångaren kom från Stockholm för att hämta honom. Det var i december och sjöarna bröto våldsamt. Augustsson lades på en bår i botten av skötbåten, som sedan skulle ut på en lämplig vågrygg. Männen stodo i vattnet till bröstet och allt gick bra, men en brottsjö slog in och nära nog dränkte den skadade, innan han äntligen kunde föras ombord. Samme man råkade i vintras köra omkull på cykel. Han slog sig medvetlös, kvicknade till och kom hem med ansiktet i blod. En gapande reva över ögat måste däckas igen. Måkan tog till sax och tråd och sydde så skickligt, att när hr Augustsson senare kom till lasarettet i Visby blev det beröm för kirurgarbetet. Själv har han lärt sig hantera tandläkartångerna så där till husbehov. Lotsstyrelsen håller medikamenter, men det behövs en utbildad person att sköta dem, tycka lotsarna.

De få ju inte bara tänka på egna krämpor heller. Under de sista tjugu åren ha tolv fartyg förlit vid Sandön.

68 människor har fyrfolket räddat och 10 ha omkommit. Den sista stora strandningen skedde 1933, då ett tyskt motorfartyg fastnade i sanden på västsidan. Det var rykande orkan den gången och det tog fyra dygn innan de nio männen ombord kunde räddas. Men det gick. Sällskapet för räddning av skeppsbrutna har ordnat en mönstergill station med traktordriven redskapsvagn och raketlådor med räddningslinor pryddligt uppradade kring väggarna.

Det blir nog långt ibland under nattimmarna i fyrtor-net, fortsätter hr Augustsson, men råder oväder så att stormen skadar tornet, då kan man inte sitta och läsa eller knyta nät längre. Då mal den där oron att något ska hända till sjöss, att någon skall blossa efter hjälp just när ett sådant företag kan betyda undergång för hjälparna själva. Ingen tvekar att göra det yttersta, men nog är tanken på de hemmavarande rätt tung då. Hr Augustsson säger detta medan han visar prov på fritidsarbeten i driven mässing och läderplastik. Händighet finns här och turisterna uppskatta dem.

Ett husförhör i förtroligaste anda

Ni ska gå över till Ekmans, biskopen ska tala till oss, ropar en liten tös och sträcker sig över den nätta staketgrinden. Det är ju bara några steg över till fyrmästarbostaden, det välskötta huset som blev färdigt samtidigt med fyren 1859. I den lilla provisoriskt ordnade skolsalen sitter Sandö hela befolkning församlad. De nyskurade golvtilljorna dofta rent och hemtrevligt. På sockerlådor, pyntade med vitt papper stå små lönnar och fuchsior. I bakgrunden hänger svarta tavlan och kulramen gömmer sig under en packe skrivböcker. Alla anleten äro förväntansfulla. Så här måste väl ett husförhör tetta sig, det är bara det, att det officiella är på menighetens sida. Fyrfolket kommer i sina galonerade rockar och vita mössor och lärlingarna ha blå gensare med ankaret på bröstet. Biskop Ysander är i grå kavajkostym och ecklesiastikministern likaså. Han tar upp sången men låter den splitternya orgeln vara. Den är en sommargåva och noterna ha inte hunnit fram än. Biskopen talar kort och medryckande. Han lånar bilder ur nuet och slutar med några ord ur Psaltaren. Och så få barnen till slut en påse gotter att dela på.

- Har ni nu något att tala om, så låt det bara komma, manar hr Engberg. Han behöver inte truga. Det är själavården, bostadsförbättring och klagomål på ladugården, som ligger blott fem meter från fyrbiträdenas huslänga, så att flugor och gödseldoft tränga in i det huset. Livligare förbindelser med Fårön behövas också. Sen var och en lättat sitt hjärta, blir det vandring till gamla kapell- och skolhusplatsen. Skorstensstocken står kvar och vittnar om branden 1934. Platsen är ett litet paradiset med flerhundraåriga tallar och idegranar. Egentligen skulle vi ha beundrat majsen i skolträdgården, men korna ha brutit sig in och ätit upp dyrgriparna. Man får trösta sig med en badning i smådugg och så en lång vandring i spiraltrappan till fyrtor-net.

Utsikten så här 46 meter ovan havsytan är storartad. De väldiga dynerna sträcka sig kilometervis åt alla håll, i smålagunerna innanför strandvallen skräna tärnor, trutar och måsar och döda tallar sticka sina förvridna träd-kronor mot skyn åt Bredsands udde till. Men skogen har dock herraväldet över de allra flesta av Sandöns 36 kvadratkilometer. Tur är det, ty annars kunde inte leva där längre.

Bilränning på vägen som ej var väg

Tiden ramlar i väg och Sandöns enda bil har lastflaket klart för fraktning av gästerna ner till västra stranden, där Vega nu ligger och väntar i skydd av sandreveln. Hr Engberg och statssekreterare Löwbeer parkeras ytterst för jämviktens skull, fyrmästaren och den utsände medarbetaren klamra sig fast närmast förarhytten, där dr Berh Hennings tagit plats. Ekman j:or kittlar gaspedalen och kastar in åkdonet på sandvägen mellan tallarna. Vad är berg- och dalbanan på Djurgården mot detta! Tallruskorna sopa över flaket så att en och annan blir blek i skäggbotten. Bilen tar ystra bocksprång över armstjocka rötter och rasslar slutligen ner på en moränbotten, där marhalm och strandvete mildra stötarna. Här finns jobb för en hel vägstyrelse i månader, det är tydligt.

- Vi ha sökt om befrielse från väg- och bilskatt och körkort, men fått avslag, säger fyrmästaren. Det låter märkligt. Nå, det är inte så lätt för myndigheterna att anpassa allt till Sandön, som egentligen är ett enda stort undantag i saker som vi andra funnit nödvändiga. Det drar upp till kuling och de isgröna vågryggarna

vältra fram som valar i stim. Det var här som Östersjöns siste verkliga strandrövare Gothberg red på en halt mähr i mörka kvällar och hade en lykta i hand för att vilseleda fartyg. Med hjälp av sina döttrar och drängar sköt han ner de skeppsbrutna och bärgade vad som gick att bärga av varor. Det är dock inte längre tillbaka än 1817. Under Gothbergs hus vid den s.k. Gamla gården har hittats många sönderslagna skallar och skelett. Gothberg var från Ösmo och lär ha tjänat dräng på Kymmendö i den gård, där Strindberg skrev Hemsöborna. Och Strindberg själv lär ha sökt fyrmästarebefattningen på Sandön, men fått avslag av kung Oscar.

Ja, Sandön rymmer mycket av saga och sägen. Men nu är tid att kliva i skötbåten. Hela Sandön är nere och vinkar av. Karlarna kavla upp byxorna och springa ut med båten så att den får fritt vatten under kölen. Närmare och närmare komma vi ”Vega”, där biskop Ysander och riksdagsledamoten fru Ruth Gustafsson stå vid fallrepstrappan och följer skötbåtens hälsingepolka över de fräsande skumbrämen. Folket på stranden krymper samman och förlorar sig till några prickar i strandens väldiga famn. Vi ta farväl av bröderna Wigsten, av Sjögren och Ekman och de andra seniga karlarna, kapten Holmstedt sätter kurs på Visby. ”Vega” slingrar litet i dyningarna, får upp farten i nio knop och snart ligger Sandön nedom horisonten. Fredagen den trettonde har betytt löften om många förbättringar i de hårda villkoren för fyrfolket. Men det där om sjukvården blir det lotsverkets sak att bättra på.

Svale

Bildning och folkbildning i Norden

När Föreningen Norden genomförde sitt senaste huvudstadsmöte, denna gång (september 2024) i Helsingfors, var *bildning* ett tydligt tema i programmet med föredrag, seminarier och exkursion.

Johan Strang, som är professor vid Helsingfors universitet och ordförande i Föreningen Nordens Helsingforsavdelning, inledde mötet med att berätta om forskningsprogrammet *Centre for Nordic Studies (CENS)*. Detta har nu, efter 22 år, avslutat sin verksamhet. CENS har stått för kritisk forskning om Norden. Under åren 2018 – 2024 har sex universitet samverkat inom initiativet ReNEW (Re-imagining Norden in an Evolving World). Samarbetet har handlat om teman som nordiskt samarbete, begreppshistoria och bilden av Norden.

Nordiska skolan i Helsingfors har just inlett sin verksamhet efter flera års förberedelser. Enligt *Satu Koistinen* som arbetar med skolans planering finns ett uttalat

behov hos tvåspråkiga familjer. Skolan ska gynna dem och det nordiska samarbetet i Helsingfors. Undervisningen ska ske växelvis på svenska och finska. Samtliga nordiska samhällen ska få stor synlighet i skolan. Genom lärarutbyte och skolresor ska man ha förbindelser med skolor i de andra nordiska länderna.

Syftet är att en elev som har gått i Nordiska skolan ska vara flerspråkig, nyfiken, ivrig att lära sig, uthållig och öppen. Eleven ska bli språk- och kulturmedveten, känna sig som hemma i Norden och i en mångspråkig värld. Därtill ska eleven leva enligt principerna för hållbar utveckling och värdesätta demokratin i Norden.

En heldagstur tog oss till några viktiga kulturella fokuspunkter omkring Tusby träsk. Sjön ingår i avrinningsområdet till Vanda å. Till följd av täckdikning och utsläpp av avloppsvatten försämrades vattenkvaliteten, så att livet i sjön ansågs dött vid slutet av 1960-talet. Sedan 1970-talet har förbättringar skett så att vatten-

kvaliteten nu anses försvarlig.

Vid stranden av Tusby träsk bildades en konstnärskoloni av i slutet av 1800-talet. Det var alltså vid ungefär samma tid som det fanns konstnärskolonier i Skagen och Önningeby (på Åland). Vi besökte museibyggnaden **Halosenniemi**, där konstnären Pekka Halonen bodde.

Vid Tusby träsk bodde även Jean Sibelius och hans fru Aino med sina döttrar i villan **Ainola** som är bevarad i ursprungligt skick, omgiven av en stor, lummig trädgård. Det kändes som att kliva in i familjen Sibelius privata bostad.



Halosenniemi

Foto: Outi Tuomaala



Halosenniemi

Foto: Outi Tuomaala



Villa Ainola

Foto: Outi Tuomaala



Villa Ainola

Foto: Outi Tuomaala

Vi kom också till **Monio gymnasium och kulturhus** i Skavaböle. I samma byggnadskomplex ryms ett gymnasium och vuxenutbildning, en bildkonstskola en musikskola samt kommunens kulturförvaltning. Själva byggnaden är ett arkitektoniskt praktverk. Att den hyser kultur- och undervisningsverksamhet av skilda slag för flera generationer kan ses som ett föredöme för folkbildning.

Söndagens **seminarium** tog upp ett par synnerligen intressanta teman.

Historikern *Jonas Ahlskog* hävdade att ”*Folkbildningen varit nyckeln till Nordens framgång*”. Efter att Nordens länder vid 1800-talets början hörde till de fattigaste i Europa har de sedan andra världskriget utvecklats till de rikaste. Ahlskog menar att det möjligen kan tillskrivas långa traditioner av rättssamhälle och demokrati, att samhällena varit homogena, det geopolitiska läget, socialdemokratien men också **den unika folkbildningen!** Folkbildningens idé är att folket, vem som helst, skall lyftas upp till kunskap och därigenom förstå (eller skapa) sina ansvarsrelationer till samhällsgemenskapen. Bildning är en läroprocess **utan** bestämt innehåll och resultat. Processen är fri och styrd enbart ’inifrån’. Den är personlig (att bli *någon*.) Den kräver allsidig utveckling (helhet) och kan värderas i termer som om-döme, mognad, reflexivitet och självständighet. Till skillnad från *utbildning* som är standardiserad, styrd utifrån och inriktad på ett visst mål, en viss kompetens.

För att möta samtidens utmaningar behövs något mer än fakta, kompetens och utbildning. Bildning borde odlas som en motkraft till samtidens så kallade ”wicked problems” – ett nytt ’ekosocialt’ bildningsideal –men av vem och hur?

Socialantropologen *Björn Wallén* talade om ”*Fredsfostran genom nordisk folkbildning*”. Han framhöll att Finlands

starka folkupplysnings- och bildningstradition har formats av landets geopolitiska förhållanden – läget mellan Sverige och Ryssland. Han illustrerade detta med en serie intressanta kartor över Finlands utbredning från 1323 till idag.

De viktiga finlandssvenska folkhögskolorna tillkom genom tre vågor av kulturkamp: 1. Mot russifieringen (1889-1905) 2. För svenska språket (1905-1908) 3. Mot sekulariseringen (1920-1949) Han fortsatte med att väcka en fråga om varför många nordbor – i alla generationer – mår dåligt trots att vi nu lever i fred. Ett svar skulle kunna vara att hybridkriget pågår ständigt på vår planet i form av informationskrig, terrorism, gängvåld, deep fake, religiös extremism, klimatångest etc. Folkhögskolornas framväxt skildras av Ulla-Lena

Lundberg i den faktabaserade romanen *Lyser och lågar*. (Recension på sidan 10 i denna NOS.)

Programmet avslutades med en gedigen visning av Helsingfors ganska nya centrumbibliotek *Oodi* (sv. *Ode*), invigt 2018. Själva arkitekturen är iögonfallande, rolig, inbjudande. ”En kombination av både traditioner och modernism.” Huset är inte enbart ett bibliotek i snäv, vanlig mening. Snarare ett slags allaktivitetshus. Det finns tysta rum och rum för föredrag och samtal. För kurser, filmvisning och konserter. Det finns studior och verkstäder. Det är en byggnad man gärna vill återvända till och slå sig ner i.

Anders Scharström

Böcker

Marika Palmér Rivera och Lisa Pelling:

Livet som pågår här

Atlas (2024), (ca 230 sidor).

Marika Palmér Rivera är civilingenjör i samhällsbyggnadsteknik och utredare på LO, Lisa Pelling är statsvetare och chef för tankesmedjan Arena Idé som är en partipolitiskt oberoende tankesmedja med löntagarperspektiv, främst finansierad av fackliga organisationer inom LO, Saco och TCO.

Jag fick syn på boken på det lokala biblioteket, och dess undertitel *Samtal om klimatet och omställningen* fick mig, såsom klimatintresserad, att låna den. Författarna har talat med totalt drygt 200 personer ganska jämnt fördelade på fyra landsortskommuner (Sollefteå, Ljusdal, Fagersta och Hultsfred) och även låtit dem fylla i ett frågeformulär. De ingår i de 30 socioekonomiskt eftersatta kommuner som sedan år 2018 har rätt till ett extra statsbidrag utifrån några kriterier, bl a låg förvärvsintensitet, hög andel lågutbildade och att mer än hälften av befolkningen har mer än 45 minuter resväg till ett större tätbefolkat område. Undersökningen gjordes genom dörrknackning, drygt hälften av de 917 dörrarna öppnades men 60 % av dem som öppnade avböjde intervju, Författarna konstaterar att som urvalet gjorts kan man inte dra generella slutsatser för Sverige eller de fyra orterna av svaren, utan intervjuerna har framför allt använts för att illustrera och ge kött och blod åt kunskap från andra undersökningar.

Min första känsla när jag läste boken var litet förvåning, att den inte kretsade nämnvärt kring klimat och klimatomställning utan kring avfolkning och arbetslöshet. Det är i linje med en tysk likartad studie för ett par år sedan som visade att även om man var oroad av klimathotet ansåg man att lokala ekonomiska och sociala problem var större. De tillfrågade i den svenska påpekar bl a att bor man avsides och pendlar till arbetet är tidtabellen för tåg och bussar (i den mån sådana

finns) avpassad för skolbarnen, kostnaden för elbil är hög och det finns få laddstolpar, butiker och service är nedlagda. I Sollefteå har BB, akutkirurgi och akutortopedi försvunnit från sjukhuset och som en tillfrågad säger om klimatomställningen ”de problem vi har, med skola och sjukvården, de går ju före”. I skidorten Järvsö köper stockholmarna de nybyggda lägenheterna och priserna hamnar utom räckhåll för ungdomen på orten.

En bit in i texten riktas dock fokus mot klimatomställningen och t ex behovet av att ändra transporterna.

För mig, från min stockholmshorisont, var det intressant att få det bredare perspektiv som boken ger, att se hur klimatproblem och effekter av kommande omställningar uppfattas av dem som inte så ofta hörs i debatten även om som sagt många andra problem uppfattades som mer akuta. Jag tyckte dock att den handskades litet lättvindigt med begrepp som t ex jämlikhet och välfärd, vad som ligger i dessa är inte entydigt och jag hade gärna sett att författarna tydligare klargjort sin definition av dem. Det fanns också några onödiga (jag hoppas inte avsiktliga) fel, som att antal invånare i Långsele sedan 1960 minskat från 3000 till 2300 personer ”nästan en tredjedel av befolkningen”, eller att av de 12 privata vårdcentralerna i Västernorrland ligger ”över hälften, 6 st, i Sundsvall”.

Erik Ehlers

Richard Tellström: Varje tugga är en tanke

Natur & Kultur (2024), (ca 330 sidor).

Ämnet för den här boken är svensk matkultur under 800 år. Författaren har tidigare, tillsammans med Håkan Jönsson, skrivit boken *Från krog till krog – svenskt uteätande under 700 år* som fick Måltidsakademiens pris 2018 i kategorin historisk måltidslitteratur.

Boken inleds med allmänna reflektioner i ett förord som bl a tar upp olika naturgivna och kulturgivna faktorer för matkulturens uppkomst. Därefter följer en tidsresa i sju kapitel, från *Helst fisk, om Gud får bestämma (1250-1527)* till *Min, och bara min, matkultur, 1995 till vår tid*.

Vad vi äter har, eller har haft, en stark koppling till både natur och samhälle. Även om det länge kommit impulser utifrån var det för den stora delen av befolkningen det närodlande eller -fångade som var stommen i födan, och vad man åt eller hur man åt det styrdes ofta av t ex tabun eller religiösa regler. Den urbana mathållningen ändrades dock när städerna växte sig så stora att allt inte kunde närodlas. Redan på 1670-talet krävde Stockholms drygt 50.000 invånare omkring 50 ton livsmedel som främst kom från mälardelarna. Behovet av öl, dricka och vatten, runt 180 m³, täcktes delvis av brunnsvatten i staden.

Hästkött liksom bär och svamp (sågs som ”fågelmat” och ”komat”) ratades i många kretsar, tron föreskrev vilka dagar som skulle vara fastedagar. Jag minns ännu från ett besök i norra Jämtland i slutet av 50-talet när mina föräldrar plockat svamp att någon ortsbo med stark skepsis såg på deras korgar och med närmast avsmak sade ”är det *svamp*?”. Måltider fick inte inkräkta på bönestunder. Veckorytmen att vissa dagar var fisk- och andra kött dagar stod sig fram mot slutet av 1600-talet, alltså 150 år efter reformationen. För att inte vanhelga vilodagen lagade pietisterna sin söndagsmat på lördagen, före helgmålsringningen.

Självklart har t ex ransoneringar och importproblem under krigstider också påverkat kosthållningen, som när Napoleons kontinentalblockad minskade tillgången till socker från sockerrör i Karibien och ledde till att odling av sockerbetor fick ett uppsving.

Det man odlade ett år styrde länge vad som vankades de kommande tolv månaderna. Att samla i skogen var stigmatiserande, det avslöjade att man inte ägde egen jord. Tillgång till mat så att man inte behövde svälta sågs som ett tecken på gudfruktighet.

Hur kosthållningen utvecklats illustreras, förutom med alla intressanta uppgifter om livsmedel, deras tillredning och måltidsregler, med en del typiska veckomatsedlar vid olika tider. Ibland har det ändrats snabbt när nya näringsideal kommit, t ex nästan fördubblades frukt- och grönsaksätandet mellan 1939 och 1960. Folkhemmets styrning av konsumtionen (genom skatte- och subventionssystem) pågick under drygt 50 år, fram till slutet av 1980-talet. En kampanj på 30-talet, i linje med tidsandans rasbiologiska idéer, ville skapa friska och sunda A-människor (”A” stod förhoppningsvis inte för arier).

Gränsen mellan föda och medicin var ibland flytande, så sent som 1955 kunde läkare ordinera starköl mot nervösa besvär, och drycken såldes bara på apoteken

(med en uppgång vid påsk och jul). Vitlök användes för huskurer, barn som hade springmask troddes bli friska genom att man lade en smörklick med hackad vitlök i barnets navel.

Boken innehåller kort sagt en uppsjö roande och intressanta upplysningar. Ett par gånger tyckte jag att den upprepade sig, att jag kände igen något jag läst litet tidigare, men jag rekommenderar den mycket varmt till dem som vill veta mer om denna del av natur och samhälle!

Boken har många illustrationer, och till dess förtjänster hör också ett rikhaltigt sakregister inkl. livsmedel och maträtter – vill man fördjupa sig i t ex potatis, kokböcker eller samisk matkultur är det en utmärkt hjälp. Och jag har beställt *Från krog till krog* på biblioteket!

Erik Elvers

David C. Bernvi: Arter utan framtid

Caracal Publishing (2024), (ca 150 sidor).

Författaren är marinbiolog, närmare bestämt specialist på hajar, och arbetar på Naturhistoriska Riksmuseet.

Boken inleds med ett förord med en allmän bakgrund till artutdöende. Arter har alltid försvunnit, men sker nu i en mycket snabb takt. Det har varit fem tidigare massutdöenden men det sjätte nu pågående är till skillnad från dessa människoskapat. Det finns fyra faktorer bakom det. Människan kan helt utrota arter, som dronken på Mauritius, eller minska bestånden av en art så mycket att de kvarvarande inte lyckas hitta en partner. Människan kan också införa invasiva arter som slår ut de befintliga eller förstöra habitat (som regnskogar; sedan 1970-talet har 80 % av den i Sydostasien och över hälften av den i Sydamerika försvunnit och i hög grad ersatts av oljepalmodlingar respektive betesmark för nötkreatur). Den pågående klimatförändringen höjer bland annat temperaturen i haven vilket påverkar livet där.

Boken redovisar kort de fem tidigare massutdöendena av vilka tre orsakats av vulkanutbrott eller meteoritnedslag. I det största, för 250 miljoner år sedan, försvann 96 % av arterna efter supervulkanutbrott som gav täta askmoln i atmosfären och syraregn. Det senaste var när en meteorit för 66 miljoner år sedan slog ner vid Yucatanhalvön, med kraften som hos en miljard atombomber som de som fälldes över Hiroshima och Nagasaki. Då slogs 85 % av arterna ut, bland dem dinosaurierna.

Härefter kommer boken in på det pågående sjätte massutdöendet, och författaren konstaterar att människans historia på en halv miljon år kantad av spåren efter utdöda arter, med flera stora djur som ullhårig mammut, jättehjort, elefantfåglar och den åtta m långa jättevaranen som några tidiga exempel.

Den marina megafaunan klarade sig längre än de stora landlevande djuren, men den alltmer industrialiserade valfångsten slog sedan mot den.

Ett kapitel tar upp effekterna av den kemiska industrin som gett oss t ex DDT, plast (en människa konsumerar varje vecka ofrivilligt 5 gram mikroplaster som motsvarar ett bankkort!), dioxin och PCB. De båda sista slog hårt mot havsörnarna i Sverige, men tack vare regleringar i länderna runt Östersjön har den stammen hämtat sig,

Tro på medicinsk nytta hos noshörningshorn och olika kroppsdelar hos tigrar och andra vanföreställningar har lett till både organiserad jakt och tjuvjakt. Hajar – som fö bär på höga koncentrationer av tungmetaller – jagas också eftersom hajfenssoppa har en hög status i en del länder.

Författaren påpekar att meteoritnedslaget som utplånade dinosaurierna motsvarade 80 miljoner terawattimmar (TWh), medan den största atombomb som testsprängts (den sovjetiska ”Tsarbomben” 1961) motsvarade 58 TWh och även om världens alla ca 15000 kärnvapen detonerade skulle det motsvara knappt 1700 TWh eller 0.02 % av energin hos meteoritnedslaget. En stor del av mänskligheten i tätbebyggda områden kan utrotas av ett kärnvapenkrig men det finns större hot. Författaren har säkert rätt i sak, men det känns som en tröst för tigerhjärtan.

Boken är inte uppmuntrande, men intressant och viktig. Bland dess förtjänster skall också nämnas ett utförligt sakregister och att varje kapitel inleds av ett tänkvärt citat. Jag var dock störd av en del språkfel, i synnerhet verbformen ”skärt” i st f skurit. Förlagsredaktören borde ha lagt mera arbete på språkgranskning, det hade boken varit värd!

Erik Elvers

Sara Kristoffersson:

Det förlorade paradiset

Volante, 2024 (ca 180 sidor).

De flesta bokanmälningar jag skrivit i NOS har rört sig inom området natur / geografi. Denna gång gäller anmälan dock en bok med samhällsanknytning, alltså FNSiN:s andra ben. Jag ber att få närma mig ämnet med en kringgående rörelse.

Många av oss har väl hört uttrycket ”Violen från Flen”, och flera vet väl att det kommer från en visa (1945) av Ulf Peder Olrog som börjar

Det står en vacker flicka i en bokhandel i Flen

Och drömmer ibland böcker så allén

Där finns till salu smått och gott

Mest papper och kuvert

Men ändå annonserar man såbär

Köp en Hjalmar Gullberg eller Vilhelm Moberg

Men köp den av Violen från Flen

Och fram till för i dagarna 5 år sedan fanns Vallinska bokhandeln i Flen, en butik med stort symbolvärde för orten. Den blev 131 år men konkurrensen från e-handeln blev för stor. Det finns dock sedan några år en bokhandel i (det mindre) samhället Gnesta, med en imponerande bredd i utbudet. Där hittade jag den i år utkomna *Det förlorade paradiset*, men det är alltså inte John Miltons (som dock stod jämte den här på ett bord), utan den har undertiteln *Berättelsen om Konsums uppgång och fall*.

Det är en mycket intressant bok, med omslag i blåvitt och en notering Bäst före: November 2001, som beskriver Kooperationen under drygt 100 år mot bakgrund av utvecklingen i samhället, och hur den bokstavliga formade samhället under mellankrigstiden. De hårdhänta omvandlingarna av många stadskärnor efter andra världskriget, där äldre bebyggelse med välsignelse från stadsfullmäktigemajoriteter ersattes av bl a ett Domus-varuhus, nämns också.

Införandet av allmän semester (om två veckor) år 1938 följdes av maningar att inte slå dank under den utan att utnyttja den på rätt sätt – att resa bort, att delta i studiecirkel, gå på teater eller läsa en bok, och Kooperationen bildar tillsammans med bl a LO rese- och semesterorganisationen Reso som med tiden introducerar konceptet ”Lär-Spar-Res” som går ut på att resor förbereds i en studiecirkel, ett grepp som ju är mycket bekant även för oss i FNSiN.

Konsum har visioner, ideal, normer och värderingar, men med tiden sker förskjutningar i samhället som ändrar spelplanen. De konsumentvårdande uppgifterna som Kooperationen haft övertas delvis av Konsumentverket, det blir en glidning från välinformerade till välskyddade medborgare, de på sin tid skickligt marknadsförda blåvita varorna känns inpyrda i en ohjälpligt förlorad tidsanda och i stegen från det radikala 70-talet till det liberala 90-talet blir praktikhetsidealet och det ideologiska bagaget en belastning.

Visionen om billigt och hållbart ledde fram till begreppet baskläder (1973). ”Hållbart” gällde väl då plaggen rent fysiskt, dagens koppling av ordet till sparsamhet med resurser var då inte så aktuell. Med tiden kändes basgarderoben dock inte tidlös utan (förlegat) tidstypisk.

Det har också med åren skett en centralisering och ökande toppstyrning inom Kooperationen. För att anknyta till inledningen av dessa rader fanns det i (s)-fästet Flen ett stort Domus-varuhus, men det har liksom Vallinska bokhandeln försvunnit.

Somt av det som boken tar upp känner jag själv ihåg från min barndom, som räknandet av beloppen på fjolårets årets kvitton som gav återbäring, eller ”trippelbutiker” som var tre sammanhängande butiker varigenom kunderna slapp gå utomhus för att komma mellan dem.

Sara Kristoffersson är professor i designhistoria och beskriver kunnigt de olika symboler Kooperativa Förbundet haft genom åren (tillsammans med kommentarer till marknadsföring i allmänhet). Några av symbolerna minns jag, men det hade varit intressant med bilder av dem. Den bristen, liksom att Gustav IV Adolf omtalas som Gustav IV, är dock en randanmärkning, det här var en bok som jag sträckläste med en blandning av vemod och intresse och rekommenderar alla som är intresserade av Sveriges samtids historia.

Erik Elvers

Ulla-Lena Lundberg, ”Lyser och lågar”

Förlaget (2022, pocket 2024), (378 sidor)

Inlevelse! Det är ordet som kännetecknar Ulla-Lena Lundbergs berättarkonst. Den är medryckande. Läsaren dras omedelbart in i händelseförloppet och de centrala personernas känsloliv.

Lyser och lågar är ett epos, en familjeberättelse om tre generationer, icke minst om kvinnorna. Det är dessutom en skildring av den period då civilsamhället tar form genom folkrörelserna, när framför allt folkbildningen utvecklas genom folkhögskolorna. Berättelsen kretsar kring Finns finlandssvenska folkhögskola i Esbo som inrättades efter inspiration från Danmark och i viss mån Sverige. (Idag finskt yrkesinstitut, Omnia, enligt Wikipedia). Vi får följa den familj som tog initiativet och de andra tongivande personer som lever med och på folkhögskolan.

Det är en berättelse som i tiden sträcker sig från Krimkriget till det sönderslitande finländska inbördeskriget. Det är en berättelse om personliga förhoppningar och ambitioner, om sorg, ovisshet samt vardagens göromål och glädjeämnen.

Här skildras hur folkhögskolan lanseras som en drivkraft i det framväxande civilsamhället: ”Folkhögskoletanken för fram undervisning genom samtal och diskussion.”

Perspektiven skiftar från detaljerna i vardagslivets bestyr till geopolitik. I romanens form, med en väv av fiktion och historiska skeenden, ger boken en tydlig bild av sociala skillnader, av landsbygd mot stad och av finlandssvenskarnas förhållande till det Finland där en nationalkänsla växer fram. Det handlar om Finlands ställning mellan Sverige – ”det gamla moderlandet” – och Ryssland som efter en period av visst finländskt självstyre försöker inleda en förryskning genom Februarianifestet (1899).

Ulla-Lena Lundbergs stil har en enastående spännvidd från vardagsspråk, med finlandssvenska ord och vändningar, till ett högtidligt, intellektuellt språk som

kommer till uttryck i ett fiktivt samtal mellan Selma Lagerlöf och Charles Dickens i ett teaterstycke på folkhögskolan.

Boken bygger, som Ulla-Lena Lundgren själv skriver, på livslång läsning av såväl skönlitteratur som historisk litteratur – samt en stor samling brev som tillhör hennes egen släkt.

Det är en bok som i högsta grad bör kunna bidra till svenska läsares insikter om vad som en gång var den ”östra rikshalvan”.

Anders Scharström

Elin Anna Labba, Herrarna satte oss hit

Norstedts (2020), (190 sidor)

Den handlar om tvångsförflyttningarna av samerna i Sverige. Även författarens familj drabbades. Hon är journalist och författare och har intervjuat många samer.

Lyssnade på henne på Nordiska museet där hon talade om en senare bok – en roman. Som NOS annonserat om. På biblioteket valde jag emellertid denna historiska bok. Mycket läsvärd.

Eva Lange

Information om fyrar

Fyrarna längs kusterna var länge oundgängliga för sjöfarten men numera finns ju GPS. Många fyrar är dock i bruk och de är även kulturminnen. FNSiN har besökt eller varit vid fyrarna på Gotska Sandön (många gånger!) och dem på Örskår och på Djurö i Väneren liksom Fårö och Hoburgen, Långe Jan vid Ölands södra udde och många andra.

Ett par artiklar i NOS nr 1 och 2 2021 ägnades gamla fyrar i Sverige.

Den som vill läsa mer om fyrar, och kanske få uppslag till utflykter eller besök vid resor, tipsar jag om att det finns en innehållsrik webbplats fyrwiki

(<https://fyr.org/wiki/index.php/Huvudsida>).

Sidan har en litet lustig historia, en man (Leif Elsby) grunnade på vad rovolja som användes i fyrar egentligen var, tog reda på det och skrev ner det på papper. Efter en tid var han uppe i ca 1000 A4-sidor med anteckningar om bl a rovolja och klokt nog lade han ut materialet på Internet så att det skulle komma flera till glädje. Efter några år donerade han sitt verk till Svenska Fyrällskapet och det fylls löpande på med nytt material. Titta gärna på det!

Erik Elvers

Udda FNSiN-minnen

En hamburgare

den enda i mitt liv. I slutet av 70-talet gick jag med i FNSiN. Jag var ensam med sonen i Sverige, min man arbetade utomlands i långa perioder och nu behövde jag inte organisera alla aktiviteter i skog och mark själv. Hans Törnsäter (som var styrelseledamot) och flera andra kände jag redan från SSF, Sveriges Speleologförbund. Hans hade samma intressen som jag och vi beslöt att hålla ett föredrag tillsammans om ätliga vilda växter. Dag och tid bestämdes men jag blev dålig och kände mig inte alls i form för att tala om något som jag kände mig så osäker på, så jag ringde till Hans och försökte avstyra det hela. Nej, nej, kom nu! Jamen jag måste äta och känner mig inte alls bra! Nej, kom! Så det var bara att ordna lite mat åt pojken och åka iväg. Jag kände mig ganska skakig. Det första Hans gjorde, när vi sågs vid Slussen, var att köpa en hamburgare åt mig. Sen gick vi till föreningens lokal och föredraget gick mycket bättre än jag hade väntat. Folk applåderade! Efter det började jag ta mig själv och mitt skrivande på allvar. Sedan dess har det blivit ganska många Brev från La Palma. Ogräsboken kom ut 2004, den

kanariska Setas de La Palma 2011, och jag har skrivit många artiklar och hållit många föredrag och demonstrationer här på La Palma.

Varken innan eller efteråt har jag ätit hamburgare, bara någon enstaka varm korv för länge sen. Numera har jag slutat alldeles att äta något som har päls eller fjädrar, av många skäl, men jag är inte fanatisk och predikar inte. Jag har fått min kvot.

Ingegerd Hosinsky

Har du, NOS-läsare, något särskilt minne från din tid med FNSiN? En oväntad, lustig, äventyrlig händelse eller något annat utöver det vanliga? Skriv gärna så kan andra läsare få ta del av den. Det behöver inte vara någon lång artikel. Kanske en bild därtill? Hör av dig till NOS-redaktionen!

Hur gick det?

Parkteatern: 'Till fots genom solsystemen'

Vi var några FNSiN-are som den 5/7 trotsade sommarkvällens gråväder och gjorde Soili och C-G sällskap till Stina Ekblads recitation av Edith Södergrans dikter i Galärparken.

En vit mås och en svart kråkfågel korsade den mörka himlen, precis innan Stina Ekblad, med en varm kofta över sommarklänningen, intog scenen. En kanske symbolisk introduktion till Ediths dikter – flera av dem tillkomna under upptakten till det första världskriget.

Mitt eget intresse för Edith Södergrans diktning, uppstod då jag för länge sedan läste litteraturhistoria på universitetet. En av våra lärare var Björn Julén, själv poet och brevvän till en annan av de dåtida främsta modernisterna i Finland – Elmer Diktonius.

Björn var även ordförande för Karin Boye-sällskapet och Boyes dikter var ju mångas (kanske speciellt unga flickors) första stora poesiupplevelse. Att Karin Boye även var en av de första svenska modernisterna, visste jag inte förrän jag gjorde litet research inför den här HGD:n!

Inom lyriken var alltså de finlandssvenska poeterna, till stor del, föregångare till de svenska. Och bland dessa kom Edith Södergran att bli en av de absolut främsta

trots sin sociala isolering under senare år, pga TBC.

Hon började tidigt ge ut sina dikter, hade en varierad produktion, många litterära (och även filosofiska!) kontakter - både i Finland och utomlands. Hon brevväxlade bl.a. med Diktonius, som såg till att hennes sista diktsamling 'Landet som icke är' blev utgiven. Trots att hon bara blev 31 år, har hon blivit översatt till 40 olika språk!!

När jag researchade på nätet, stötte jag på namnet Kai Laitinen, finländsk professor, litteraturkritiker och forskare. Han har klassificerat den moderna poesin, med bl.a. dessa kriterier: fri rytm, inga slutrim och ett nytt bildspråk. Så till en provsmak på några av de reciterade dikterna - för er som inte var med på Galärparkens föreställning.

Märkligt nog dyker PRECIS NU några flasher med just dessa dikter upp på min mobil! Den ena från ett kulturcentrum i Finland och den andra från vår svenska Litteraturbank – fint inlästa av en finlandssvenska, samt Agneta Pleijel! Jag tackar och tar emot! Och försöker vidareförmedla, de mycket läsvärda, länkarna till FNSiNs digitala Medlemsbrev

Sara Mariasdotter

Promenad vid Bällstaviken

Fem personer deltog i kortvandringen i sakta mak vid Bällstaviken (sedan fyra personer av olika skäl måst lämna återbud). Vandringen utgick från T-stn Solna Strand (tidigare hette den och området Vreten, men det namnet lät antagligen inte tillräckligt "flashigt" när det nya kontorsområdet växte fram). Vi gick ner till Bällstaviken och följde den på en vacker strandväg med matrast vid ett välplacerat bord med två bänkar i det somriga vädret.

Vid Huvudsta Gård delade sig gruppen, två personer fortsatte in mot Karlberg resp Kungsholmen, tre vände tillbaka mot Huvudsta T-stn.

Tack till Björn Eriksson som, är kunnig om området, bidrog med intressanta upplysningar längs vägen!

Erik Elvers

Friluftslivets historia

Vi började vandra i utkanten av Ekoparken, strax intill Norra Djurgårdsstaden, kom snabbt in i tämligen orörd natur. Vi gick till ganska stor del genom utmanande oländig terräng. Men ingen klagade! Peter Schantz (professor och grunden gymnastikdirektör) lät oss veta mycket om platser i ett hörn av Norra Djurgården som haft viktiga funktioner för idrotts- och friluftsliv. Allt inbäddat i en historisk översikt som spände över årtusenden men med tonvikt på de senaste 300 åren och förändringar i vår egen tid.

Peter delade ut kartor som gjorde det möjligt att jämföra området med hur det ser ut i dag. Man kan känna igen höjder och sänkor, en sankmark som efter den gångna sommaren var ganska torr. Men strandlinjer har ändrats. Nya stigar har trampats upp.

Eftersom vi befann oss i ett litet hörn av Nationalstadsparken handlade mycket om denna och dess tillkomsthistoria. Men perspektiven på människans förhållande till naturen – vistelser i det fria – sträckte sig avsevärt längre tillbaka. Ett hälsofrämjande friluftsliv har inte varit självklart, även om människan förstås sedan urminnes tider levt närmare vad naturen kunnat ge eller arbetat med odling och skörd.

En sorts brytpunkt kom med Rousseaus upprop: *tillbaka till naturen!* De högre stånden började efter hand avsätta grönområden till jaktparker, barockparker, engelska parker. Friluftslivet i den mening vi uppfattar det började ta form under det sena 1800-talet, exemplifierat av Skidfrämjandet, men dock inte riktigt för alla samhällsgrupper. Kortare arbetsdagar och längre semester har efter hand främjat friluftsliv och hälsa. I närheten av Fiskartorpet antyder rester av några hoppbackar en svunnen tids vintersport för somliga.

Emellertid har, som Peter påpekade, friluftslivet under senare årtionden kommit att bli mera kommersialiserat. Alla deltog livligt med frågor och kommentarer.

Vi erinrade oss vilken betydelse platsen och miljön där vi växte upp har haft för oss själva. Som en deltagare uttryckte det: *"Vandringen väckte många minnen från min barndom när jag insåg hur mycket det har betytt för mig att vi hade en skog bakom vårt hus. En aktivitet i den skogen var barnskidskola genom Friluftsförbundet som grundades på platsen vi besökte under föredraget till fots."*

På ett par ställen häpnade vi över att det inte hördes minsta brus från trafik. Så oväntat så nära staden.

Efter att flera intresserade blivit förhindrade var vi åtta deltagare. Stämningen var mycket god. Vi hade trevligt i det fria.

Anders Scharström

Vandring från Norrviken

Jag var den ende som gick med Mikael Johansson från Norrviken till Akalla, en fin vandring ca 90 minuter på Järvafältet och tursamt nog mellan två regnbyar. Vi fick se bl a högländsboskap och en källa som inte fryser ens under kalla vinterdagar (berättade Mikael som är väl bekant med området). Flera borde ha varit med och fått uppleva detta unika område så nära Stockholm!

Erik Elvers

Senhöstvandring i Bogesundslandet

FNSiN har besökt Bogesundslandet flera gånger, men området är stort och det är gott om stigar. Denna gång hade Erik tänkt ut en promenad från Bogesunds slott till Ladvik. Vädret var fint, klar himmel och till och med lite sol. Vi fick en fin promenad längs lättgångna skogsstigar, lunch med sjöutsikt, och precis när det började skymma vid tretiden var vi ut ur skogen och på busshållplatsen. 10 deltagare varav 8 gick hela vägen till Ladvik.

Soili Bisi-Ström

Program

DET ÄR VACKRAST NÄR DET SKYMMER

Söndag 12 januari kl 13

Thielska Galleriet har en tillfällig utställning av nordisk konst från förra sekelskiftet, uppdelad på motivkretsarna Gryning och skymning, Ängest och sjukdom, Liv och död.

Vi ses utanför ingången och ser tillsammans på utställningen, särskilt Gryning och skymning. Inträde 150 kr (pensionär 130 kr). Jag räknar med att vi går runt ca 1½ timma, och de som vill kan sedan få litet lekamlig spis på caféet.

Buss 67 från Odenplan 12.15, Östra Station kl 12.21 kommer fram till närmsta hållplats ca 12.50 (enligt tidtabell för hösten 2024). Man kan också ta pendelbåt 80 till Blockhusudden.

Anmäl gärna om du vill komma så att jag kan nå dig om det skulle bli nödvändigt att uppskjuta besöket med kort varsel. På caféet kan det vara bra att boka bord så meddela också om du vill gå med dit.

Anmälan önskas senast torsdag 9 jan, sms 073 852 63 99 eller e-måle erik.elvers@gmail.com (ring intel!).

Läs mer om utställningen och caféet på <https://www.thielskagalleriet.se/>

ETT FÖREDRAG OM C.A. LARSEN - fartygskapten för den svenska Antarktisexpeditionen 1901-1904

Torsdag 30 januari kl. 18.00

Vuxenskolan Tjärhovsgatan 6

"I mångt och mycket var nog kapten Larsen den märkligaste mannen ombord på Antarctic, ej blott i kraft av sin geniala framsynthet, sin överlägsna skicklighet som fartygschef under sällsynt kritiska förhållanden och sitt brinnande intresse för alla arter av geografisk forskning. Han var det också genom en sällsam hjärtats godhet, som gjorde honom till en far för oss alla, sjömän som vetenskapsmän. Till råga på allt detta var han en glittrande glad man, vars leende blev bredare och tryggare i takt med att farorna hopade sig kring hans kära fartyg."

J. G. Andersson

Linda Widmark berättar om sin morfars morfar, hans personlighet, hans utforskning av Antarktis och hans viktiga bidrag till vetenskapen och vad som krävs för att överleva en oplanerad övervintring i Antarktis när expeditonsfartyget gått förlorat i isen. Larsen var en pionjär – den förste att åka skidor på Antarktis och den förste att samla fossil från kontinenten, vilket visade att området en gång haft ett varmare klimat. Larsen var också en visionär som startade den moderna valfångsten i Södra Ishavet, vilket gav dåtidens viktiga olja och försörjde många familjer och bidrog till Norges välstånd.

Välkommen till ett föredrag om en tid präglad av vetgirighet, dristighet och överlevnad.

Deltagaravgift 50kr för föredrag och fika

Föranmälan senast den 29 januari till Anders Schærström, anders.schaerstrom@telia.com; eller 070 693 91 28

Samarrangemang med



Linda Widmark om sig själv: Familjebanden har haft inflytande på mina engagemang under åren då kapten C A Larsen är min morfars morfar. Jag har arbetat som turistvärdinna i Ny-Ålesund 79°N, Svalbard under två sommarsäsonger (1990/1991), assisterat reseledaren vid resa till Syd-Georgien och Falklandsöarna (1999) och vid Grönlandskryssning (2001). Därefter arbetat inom IT-sektorn i Sverige, installerat datasalar i Sydafrika, Nigeria och Kenya, varit Press-, kultur- och handelsansvarig vid svenska ambassaden i Nairobi och driver sedan flera år en tältcamp i Kenya. Jag arbetar idag vid Försäkringskassans internationella kontor i Visby.

BESÖK PÅ COSMONOVA - ASTEROIDJÄGARE

Tisdag 18 februari kl 12.45

På Cosmonova på Naturhistoriska Riksmuséet visas en film om asteroider, himlakroppar som kan bidra till att liv uppstår, förändra det och hota det.

De flesta tar sig aldrig till jorden, men hur ska vi hantera dem som gör det? Se hur vi med vetenskap, teknologi och uppfinningsrikedom kan överlista världens mest förebyggbara naturkatastrof och skydda vår värld. Filmen, på 45 minuter, ger en fascinerande titt på asteroider, deras kosmiska ursprung och det potentiella hot de utgör mot vår värld. Kostnad 150 kr. Efter filmen kan de som vill prata om den (eller något annat) över en kopp te/kaffe i museirestaurangen.

Se vidare på <https://www.nrm.se/vart-utbud/cosmonova/cosmonova/2024-10-22-asteroid-hunters>.

Obs: det framgår inte hur länge filmen visas. Skulle den (mot förmodan) ha hunnit tas bort från programmet ser jag om det finns någon lockande annan film. Det kan innebära annat klockslag, evt annan dag. Därför viktigt med föranmälan till mig, e-post erik.elvers@gmail.com /sms 073 852 63 99 (ring intel!)

KORTVANDRING I SAKTA MAK

Lördag 22 mars kl 10.30

Dags för en ny kortvandring i sakta mak, denna gång vid Brunnsviken. Samling utanför t-station Bergshamra södra utgången (ser du en ICA-butik har du kommit rätt, ser du en Coop är du vid norra utgången).

Vi går ner mot Brunnsvikens utlopp Ålkistan och sedan till de båda Tivolikullarna där vi kanske får se tidiga blåsippor, i vart fall Kraus' grav, med en liten måltidsrast. Avslutningsvis mot Kafe Sjöstugan innan vi återvänder till buss/t-bana.

Längd ca 3 km, mest gångvägar (med ett par trappor).

Anmälan till Erik Elvers sms 073 852 63 99 eller e-måle erik.elvers@gmail.com (ring inte) senast torsdag 20 mars.

VÅRMÖTE

Medlemmarna i Föreningen Natur och Samhälle i Norden kallas härmed till ordinarie medlemsmöte den 28 mars kl 18.00 i föreningslokalen på Fatburs Kvarngata 14.

För att komma in ring till Föreningslokalen från porttelefonen, eller till Soili tel 072 992 16 69

Dagordning

1. Val av mötesordförande, sekreterare och två justerare.
 2. Fastställande av röstlängd.
 3. Mötets behöriga utlysande.
 4. Fastställande av dagordningen.
 5. Protokoll från höstmötet.
 6. Verksamhetsberättelse för 2024.
 7. Resultat- och balansräkning för 2024.
 8. Revisionsberättelse
 9. Fastställande av balansräkning för 2024.
 10. Fråga om ansvarsfrihet för 2024 styrelse.
 11. Motioner (skall vara styrelsen tillhanda senast tre veckor före vårmötet)
 12. Fyllnadsval till funktionärsposter.
 13. Information om samarbete med andra föreningar.
 14. Övriga frågor
- Föreningen bjuder på kaffe/thé och smörgås.
Efter mötesförhandlingarna en kort film om Gotska Sandön.

VÄLKOMNA !

BESÖK I ÖSTRA RYDS KYRKA

Onsdag 2 april

Kyrkan, som tidigare tillhörde Rydboholms slott, byggdes på 1400-talet troligen av Anund Sture.

Rydboholms slott och kyrkan ägdes av Gustaf Vasas farföräldrar. Ärvdes av Gustaf Vasas syster Margareta som gifte sig med Joakim Brahe. Numera tillhör kyrkan Österåkers församling. Där finns bl.a. målningar från 1500- & 1600-talen t.ex. Martin Luther av Lucas Cranach d.y. som donerats av Brahesläkten.

Vi blir guidade av en historiskt kunnig församlingspedagog. Det kostar 200:- per person, som kan swishas på plats. Pengarna går till Österåkers diagonala arbete i Tanzania. Info om diakonin i Svenska kyrkan: <https://www.svenskakyrkan.se/diakoni>.

Beroende på vädret kan vi efteråt göra en kortare vandring med fikapaus.

Ta buss 670 från Tekniska högskolan kl. 9.13. Gå av vid hpl Östra Ryds kyrka kl. 9.48. Obs kolla själv! Ny tidtabell våren 2025!

Begränsat antal deltagare. Först till kvarn...

Anmälan till Eva Lange 087923682@telia.com

VÅRSTÄDNING I NATIONALSTADSPARKEN

Lördag 5 april kl 13:15 – 16:00

Busshållplats Lindarängsvägen

Nationalstadsparken firar 30 år och vi städar upp för den stora festen. Här finns en rik biologisk mångfald som gynnas av att den vilda naturen flödar genom staden och binder ihop den med naturområdena runt omkring.

Djur och natur stortrivs i de gamla skogarna och i natur- och kulturmiljöer som slätterängar och ekhagar. För djurens skull och för att motverka spridningen av mikroplaster gör vi tillsammans en insats och plockar skräp i ett av de områden i parken som tyvärr drabbas av nedskräpning.

Efter plockningen belönas vi med en rofylld vandring i vårskogen, där Djurgårdsguide **Jenny Rosen** från Förbundet för Ekoparken berättar om de naturväsen ur den nordiska folktron, som kanske delar skogen med oss och djuren.

Klädsel: Oömma och bekväma kläder och skor efter väder. Ta gärna med trädgårdshandskar och handsprit. Vi har ett begränsat antal plockredskap att låna, men om du har ett eget får du gärna ta med det också. Vi står även för sopsäckar.

Vi möts vid busshållplats Lindarängsvägen på Gärdet kl 13:15 och plockar skräp i c:a 45 minuter. Därefter delar vi 2 timmar guidad naturupplevelse med en väsenvandring som avslutas med skogsmeditation.

Anmäl dig senast den 2 april, till Anders Schærström, anders.schaerstrom@telia.com; eller 070 693 91 28, så att vi kan planera den guidade turen efter antalet deltagare.

OBS! Programpunkter kan tillkomma eller ändras I så fall kommer besked att gå ut med e-post till all medlemmar som vi har e-postadresser till. Föranmälan är ett bra sätt att försäkra sig om att få vetskap om eventuella ändringar eller kompletterande upplysningar. Att fixa programpunkter är inte alltid lättvindigt. Det gäller att komma överens med medverkande om teman, tid, plats och andra villkor. Därför är vi inte färdiga med allt när denna NOS ska tryckas. Återkommer med information i medlemsbrev .

Avsändare: Föreningen Natur och Samhälle i Norden
c/o Erik Elvers Illerstigen 28, 170 71 SOLNA

